

ירושלים בתקופת הכיבוש וההתנחלות (ג)

פשטי המקראות (יהושע ט"ו, י"ח) מורים בבירור כרבי יהודה, שירושלים נתחלקה לשבטים. ואולם, לתיאור המפורט של חלוקת אזור הר המוריה בין יהודה ובנימין אין כל רמז בכתובים.² לאור זאת, ברצוננו לטעון שחז"ל אינם מתיימרים לתאר את החלוקה הפיזית המעשית של הגבול, כי אם את החלוקה המהותית שלו בין שני השבטים.³

חלקו של שבט יהודה כולל את הר הבית, הלשכות והעזרות, ולמעשה את הר הבית כולו, להוציא המקדש עצמו. בלשכות כלולה גם לשכת הגזית, מושב הסנהדרין, וכפי שמסביר הספרי, הדבר נובע מתפקידו של שבט יהודה כשבט ההנהגה והמלכות, שאחד מביטוייהן המובהקים הוא המשפט. כמו כן כוללת הרצועה היוצאת מחלקו של יהודה את הקרן הדרומית-מזרחית של המזבח החיצון, שלא היה לה יסוד.

בחלקו של בנימין, לעומת זאת, נמצא המקדש עצמו – האולם, ההיכל ובית קודשי הקודשים – ולמעשה כל החלקים המקודשים בשטח הר הבית (למעט קרן דרומית-מזרחית של המזבח), כי נחלתו נחלת שכינה.

2. משמעות הדעות השונות

כאמור, הדעה שירושלים נתחלקה לשבטים תואמת את פשטי המקראות בספר יהושע, ועל פי מסקנות שיעורנו הקודם, אפשר שהעיר נפלה כולה בנחלת בנימין (כפי שניסינו להוכיח שם) ואפשר שנחלקה בין יהודה ובנימין.

לעומת זאת, לדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים אין כל אחיזה בפסוקים העוסקים בתיאור גבולות בנימין ויהודה. אכן, חלק מן הראשונים מסבירים כי דעה זו מתייחסת לתקופת דוד, שכבש את העיר והפך אותה לעיר כלל-ישראלית, כלומר: בתקופת יהושע ושופתים אכן נחלקה העיר בין השבטים, אך משנקבעה כבירה וכמקום המקדש, הופקעה משבטי יהודה ובנימין לטובת כלל ישראל. מעניין הדבר שלפי זה לא נחלקה ירושלים בפועל מעולם,⁴ שהרי על פי דרכנו היא הייתה יבוסית עד ימי דוד, ומימי דוד ואילך הפכה לעיר מלכות כל ישראל והופקעה מכל שייכות השבטית.

המשמעות הרוחנית של קביעה זו היא שאין מקום לביטוי בעלות פרטית בירושלים, מפני שהיא שייכת לכלל ישראל. דעה זו נתקבלה למעשה להלכה, ויש לה השלכות רבות בתחום זה,⁵ שהמשותף לכולן הוא שאין בירושלים מקום לקניין פרטי

בשיעור הקודם עסקנו בשיוכה השבטי של ירושלים ובתיאור גבולה על פי הכתובים. בשיעור זה ברצוננו להשלים את תיאור הגבול בין בנימין ליהודה על פי חז"ל ולהבין את משמעויותיו. אחר כך נעסוק בשאלה מדוע לא כבשו בני ישראל את ירושלים עד ימי דוד.

א. גבול יהודה ובנימין על פי חז"ל

1. המקורות¹

- הגמרא ביומא (יב ע"א) מביאה מחלוקת תנאים על חלוקת ירושלים לשבטים:

...אחזתכם מטמאה בנגעים ואין ירושלים מטמאה בנגעים [רש"י: שאין אחוזה להם, קסבר לא נתחלקה לשבט יהודה ובנימין אלא כל השבטים שוין בה]. אמר רבי יהודה אני לא שמעתי אלא מקום מקדש בלבד [רש"י: שכשנה דוד את הגורן מארונה היבوسی גבה הכסף מכל שבט ושבט]...
במאי קא מיפלגי? תנא קמא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ורבי יהודה סבר ירושלים נתחלקה לשבטים.

ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: מה היה בחלקו של יהודה? הר הבית הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין? אולם והיכל ובית קדשי הקדשים. ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי, ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום, שנאמר 'חופף עליו כל היום' (דברים ל"ג, יב). לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזון לגבורה שנאמר 'ובין כתפיו שכן' (שם).
והאי תנא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים, דתניא: אין משכירין בתים בירושלים לפי שאינה שלהן.

- ספרי דברים פסקא שנב:

ומה תלמוד לומר 'לא יסור שבט מיהודה' (בראשית מ"ט, י) ? זו לשכת הגזית, שניתנה בחלקו של יהודה, שנאמר 'וימאס באוהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב' (תהילים ע"ח, טז), אבל בית המקדש היה בנוי בחלקו של בנימין.

- זבחים נג ע"ב:

קרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד. מאי טעמא? אמר רבי אלעזר: לפי שלא היתה בחלקו של טורף [רש"י: בנימין דכתיב ביה 'זאב יטרף' (בראשית מ"ט, כז)], דאמר רב שמואל בר רב יצחק: מזבח אוכל בחלקו של יהודה אמה.

2 אף אין היא קשורה כלל לשתי הדעות שהובאו בשיעור הקודם בהבנת מסלולו של הגבול.

3 בחלק מן המקורות משתמע כי החלוקה באזור הר המוריה אינה תלויה במחלוקת התנאים אם ירושלים נתחלקה לשבטים. ואכמ"ל.

4 וכך דעת רמ"ד גרוס, לוח ירושלים תש"ג, עמ' קכה.

5 זהו נושא רחב ומקיף, ונביא כאן לדוגמה תמצית שבתמצית בלבד. הגמרא בבבא קמא פב ע"ב (שנפסקה להלכה על ידי הרמב"ם, הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ד) קובעת כי "עשרה דברים נאמרו בירושלים", והטעם

1 מקורות מקבילים רבים עוסקים בסוגיה זו, ולא נוכל במסגרת זו להרחיב את היריעה ולדון בכל המקורות ובמשמעויותיהם השונות.

משמעות נוספת לחלוקה בין יהודה ובנימין עולה מתוך חלוקת שטחי ההר המקודשים ביניהם. כאמור, לבד מנגיעה שיש ליהודה במזבח, מצוי המקדש כולו בבנימין. המזבח מבטא את עבודת האדם לפני ה'; זיקתו של יהודה למזבח קשורה למהותו האנושית כבעל תשובה, החוטא ומתקן את חטאו. בנימין, לעומת זאת, מייצג את השראת השכינה – את חיבור המציאות האלוהית בעולם החומר – ועל כן ראוי המקדש, מקום השראת שכינה, להיות בחלקו.⁷

לסיום נעיר כי חלוקת הר המוריה בין יהודה ובנימין מייצגת גם את שיתופם של שבטי ישראל כולם בו. בהקשר זה מייצגים יהודה ובנימין לא את עצמם ואת תכונותיהם הייחודיות כי אם את בני לאה (יהודה) ואת בני רחל (בנימין).⁸

ב. מדוע לא כבשו בני ישראל את ירושלים מימי יהושע ועד ימי דוד⁹

כפי שהסברנו בשני השיעורים הקודמים, קשה למצוא בפשטי הכתובים תשובה מניחה את הדעת לשאלה זו. העלינו שני נימוקים אפשריים לכך:

א. המקום מבוצר מאוד וקשה היה לכבוש. תשובה זו קשה לאור שופטים א', ח, ששם מסופר כי בני יהודה לכדו את העיר, הכוה לפי חרב ושילחוה באש.

ב. בהיותה עיר גבול, נוח היה לבני בנימין להתעלם ממנה ולהימנע מכיבושה. תשובה זו קשה אף היא, שהרי התורה מצווה לכבוש את הארץ ולהורשה.

ראוי לציין כי על פי הידוע לנו ממכתבי אל-עמארנה, ירושלים הייתה באותו זמן עיר חשובה ומשמעותית.

הבאנו גם את דברי רד"ק כי קבלה הייתה בידם שהמקום הזה ייכבש מכוח מי שימלוך על כל ישראל. ניתחנו בהרחבה את משמעותו של נימוק זה, אך הוא אינו נובע ישירות מפשטי הכתובים. חז"ל מביאים סיבות נוספות – אף הן שלא על פי פשטי המקראות – למניעה זו ולמשמעויותיה הרוחניות, וכאן נעסוק בשתיים מהן.

1. שבועת אברהם לאבימלך

בבראשית כ"א, כב-לב מספרת התורה על המפגש של אברהם עם אבימלך ועל הברית שכרתו. כך נפתחת הפרשה:

וְיָהִי בְּעֵת הַהוּא וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ וּפִיכֵל שֶׁר צָבָאוּ אֶל אַבְרָהָם לֵאמֹר אֵל-לֵהִים עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר אָתָּה עֹשֶׂה. וְעַתָּה הִשְׁבְּעָה לִּי בֵּא-לֵהִים הֲנֵה אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵי כַחֲסֵד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָרְתָה בָּהּ. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנִי אֲשַׁבֵּעַ.

7 בכיוון זה הלך הרב משה אודס במאמרו "הצדדים האנושיים והאלוהיים במזבח הנחושת", מעלין בקודש יג, עמ' 112-113.

8 בזיקתם המשותפת של שני השבטים להשראת שכינה עסקנו בשיעור 17, ויש לצרף את הדברים לכאן.

9 הזכרנו בעבר שדעה זו אינה מקובלת על כמה ראשונים, לפיהם הייתה נוכחות חלקית של בני ישראל בירושלים, לפי חלקם בתקופת יהושע ולפי חלקם בתקופת השופטים.

כל שהוא: לא לקניין של פרט, ואפילו לא לקניין של שבט. ירושלים הוצאה מן המסגרת ההלכתית המקובלת של ירושה ונחלה והועמדה מעליה; זוהי עיר השייכת לכלל עם ישראל, ולא לחלקים ממנו.

המשמעות הרוחנית של החלוקה הפנימית בשטח הר המוריה, כפי שהיא מפורטת בברייתא ביומא, היא שייכותו של הר המוריה הן ליהודה, המייצג את המלכות הארצית, הן לבנימין, המייצג את השראת השכינה. כאמור, אנו רואים מקור זה לא כביאור לתיאור הגבול בין יהודה ובנימין בספר יהושע, כי אם כניסיון להסביר את משמעותו של גבול זה בירושלים ובהר המוריה באופן התואם את התכנים שמייצג כל שבט.

דומני כי הרעיון המרכזי שמבקשים חז"ל לבטא בתיאור זה הוא שהמלכות הארצית אינה יכולה להיות מנותקת מן המקדש. הרצועה היוצאה מחלקו של שבט יהודה מסמלת את העובדה שמלכותו נובעת מזיקתו למקדש, ואסור לה שתהיה שלטון עצמאי המנותק מן הקודש.

למגמה יסודית זו יש ביטויים רבים מאוד בחיי דוד. מעשהו הראשון של דוד כמלך בירושלים, אחרי כיבוש העיר וניצחונו על פלשתים, הוא העלאת הארון מקרית יערים לירושלים (שמ"ב ו'; דה"א י"ג, יט-ו). הארון נשאר בירושלים גם בזמן מרד אבשלום:

וְהָיָה גַם צְדוֹק וְכָל הַלְוִיִּם אֹתוֹ נֹשְׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיֵּצְאוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים... וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצְדוֹק הֲשֵׁב אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' וְהִשְׁבִּי וְהָרַאנִי אֹתוֹ וְאֵת נֹהוֹ. וְאִם כֹּה יֹאמֶר לֹא חִפְצָתִי בְךָ הֲנִי יַעֲשֶׂה לִּי כְאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו. (שמ"ב ט"ו, כד-כו).

לאמור: עיר המלכות מחוברת למקום המקדש, ואין לנתק ביניהן; ומי שיזכה להיות מלך, יהיה בירושלים עם הארון.⁶

מגמה זו המשיכה להתבטא גם בימי שלמה. מיקום בית המלך למרגלות בית ה', משמעותו הפשוטה היא שמלכות ישראל מקבלת את סמכותה ותוקפה מהיותה המייצגת, השליחה והמגלה של מלכות ה' בעולם. וכך אכן נאמר בשלמה: "וישב שלמה על כסא ה' למלך" (דה"א כ"ט, כג).

אחד הביטויים המעניינים של דבר זה הוא ההלכה כי "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד" (יומא כה ע"א). ומבואר בראשונים כי הטעם לכך הוא שמלכי בית דוד – והם בלבד – מייצגים את מלכותו של הקב"ה.

המשותף לכמה מהם הוא ש"ירושלים לא נתחלקה לשבטים": "אין הבית חלוט בה, דכתיב 'וקם הבית... אשר לו חומה לצמימות לקונה אותו לדורותיו' (ויקרא כ"ה, ל), וקסבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים. ואינה מביאה עגלה ערופה, דכתיב 'כי ימצא חלל באדמה אשר ה' א-להיך נותן לך לרשתה' (דברים כ"א, א), וירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואינה נעשית עיר הנדחת, דכתיב 'עריך' (דברים י"ג, יג), וירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואינה מטמאה בנגעים, דכתיב 'ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם' (ויקרא י"ד, לד), וירושלים לא נתחלקה לשבטים". כמו כן, התוספתא (מעשר שני פ"א ה"ב) כותבת כי "אין משכירין בתים בירושלים מפני שהן של שבטים", ומבאר הר"ש ליברמן: "כלומר, שהבתים קנויים לכל ישראל, וירושלים לא נתחלקה לשבטים".

6 נרחיב בע"ה על כל אחד מן הנושאים הללו כשנעסוק בימי דוד ושלמה.

אמנם על דברי חז"ל אלו מתעורר קושי מסוים מן הגמרא בחולין ס ע"ב:¹²

והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם' (דברים ב', כג). מאי נפקא לן מינה [וכי מה למדים אנו מדברים אלון]? מדאשבעיה [מפני שהשביעו] אבימלך לאברהם 'אם תשקור לי ולניני ולנכדי' (בראשית כ"א, כג) [רש"י: ועדיין לא עברו הדורות], אמר הקב"ה: ליתו כפתורים ליפקו מעוים, דהיינו פלשתים, וליתו ישראל ליפקו מכפתורים.

כלומר: השבועה לאבימלך פקעה בזכות העובדה שכפתורים, שאינם מפלשתים, לקחו את הארץ מן העוים – הם הם פלשתים – וכעת יכולים ישראל לקחת את הארץ מכפתורים, שכלפיהם אין להם כל מחויבות.¹³ ונראה שיש לומר כי כפתורים השמידו רק את העוים היושבים בחצרים עד עזה, אך צאצאי אבימלך שישבו במקומות אחרים, דוגמת יבוס, לא הושמדו, וביחס אליהם השבועה עדיין חלה.

כיוון אחר בדבר מועד ביטול השבועה מופיע בדברים שנאמרו במסכת סוטה (ט ע"ב - י ע"א) ביחס לשמשון:

והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים' (שופטים ג', ה) – אמר רבי חמא ברבי חנינא: הוחל שבועתו של אבימלך [רש"י: בטלה, לשון 'לא יחל דברו' (במדבר ל', ג), לפי שהם עברו על השבועה תחילה] דכתיב 'אם תשקור לי ולניני ולנכדי...' 'וילך שמשון וילכוד שלש מאות שועלים' (שופטים ט"ו, ד) – מאי שנא שועלים? אמר רבי איבו בר נגדי א"ר חייא בר אבא: אמר שמשון: יבא מי שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתן.

לפי מדרש זה, השבועה לאבימלך בטלה כבר בימי שמשון (שחי כשמונים שנה לפני דוד), ולא בגלל מות נכדו (כפי שפירשו רש"י ורד"ק) כי אם בגלל הפרת השבועה על ידי הפלשתים; אך מאז ועד ימי דוד לא ניסו בני ישראל לכבוש את ירושלים מיד היבוסים.¹⁴

2. שבועת אברהם לבני חת

כיוון שונה להבנת העיכוב בכיבוש ירושלים בתקופת יהושע והשופטים הוא שבועת אברהם לבני חת, כפי שמסופר בפרקי דרבי אליעזר (פרק לו):

...ורץ [אברהם] להביא בן בקר, וברח לפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אחרי שם, ומצא שם אדם וחווה שוכבים על המטות וישנים, ונרות דולקין עליהם, וריח טוב עליהם כריח ניחוח. לפיכך חמד את

12 מקורות אלו מבוארים בהרחבה בספרו של הרב איתן שנודרפי, הדר העולם, ירושלים תשנ"ח, עמ' 128 ואילך.

13 דבר דומה מצינו ביחס לארצות עמון ומואב, שהציווי שלא לרשת את ארצותיהם (דברים ב', ט, יט) בטל עם כיבושן על ידי סחון מלך האמורי, ובלשונו של רב פפא: "עמון ומואב טהרו בסיחון" (גטין לח ע"א).

14 המחלוקת בין המדרשים נעוצה בנקודה ראשונית יותר: הזיהוי המדויק של הפלשתים (הקשר בין הפלשתים של ימי אברהם לבין הפלשתים של ימי השופטים).

רד"ק בפירושו ליהושע ט"ו, סג, "ואת היבוסים יושבי ירושלים לא יכלו [כתיב: לא יכלו] בני יהודה להורישם וישב היבוסים את בני יהודה בירושלים עד היום הזה", מביא את דרשת חז"ל על הקרי והכתיב "יכלו-יכלו" ועל הקשר לשבועה לאבימלך:

כתיב 'יכלו', כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שיבא דוד. וקרי 'יכלו', כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ. ואמרו רז"ל: יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך. והיבוסים הזה לא היה היבוסים משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס. ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלים היה שמם יבוסים מתיחסים אל יבוס. וכן ארונה היבוסים שהיה מלך המקום ההוא. ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלים, ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה. ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה. ודוד הסיר העוֹרִים והפְּסָחִים שהיו צלמי נחשת והיה כתוב בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא. ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסים לישראל בממכר זהב בכתב לאחוזת עולם, שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו'.

ועוד אמרו כי השבועה היתה 'לי ולניני ולנכדי', וכשכבשו בני יהודה את ירושלים היה נכד אבימלך חי עדיין, ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה, ובימי דוד לא היה עוד הנכד חי. ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל.

ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהודה להורישם אולי היתה סבה מאת ה' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל.

ומה שאמר 'עד היום הזה', יהושע כתב כן, כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה, ובימיו לא הורישם מירושלים ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם.¹⁰

בדברי רד"ק כמה חידושים:

- עצם הרעיון שבני יהודה לא היו רשאים לכבוש את ירושלים בגלל שבועת אברהם לאבימלך.

- היבוסים יושבי ירושלים לא היו היבוסים משבעת העממים (כפשט הכתובים) אלא אנשים ממשפחת יבוס, פלשתים מזרע אבימלך, ועל כן הייתה לשבועה לאבימלך משמעות כלפיהם.

- בזמן כיבוש האזור על ידי בני יהודה עדיין היה נכדו של אבימלך בחיים,¹¹ והשבועה, שהייתה "לי ולניני ולנכדי", הייתה עדיין בתוקף. רק בימי דוד כבר היה הנכד מת, וניתן היה לכבוש את העיר.

לבסוף מוסיף רד"ק נימוקים אחרים, שכבר עמדנו עליהם, להימנעות מכיבוש המקום.

10 כך מבאר גם רש"י בפירושו ליהושע ט"ו, סג ולשופטים א', כא.

11 הנחה המחייבת אריכות ימים גדולה לאבימלך ולצאצאיו...

'לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים' וגו' (בראשית ט"ו, יח). ולכך בקש אבימלך ממנו: 'אם תשקור לי ולניני ולנכדי' (שם כ"א, כג). אבל יותר לא היה אבימלך רשאי לשאול, שהרי הקב"ה אמר לו לאברהם: 'ודור רביעי ישובו הנה' (שם ט"ו, טז), כלומר לאחר דור רביעי של אמורים ישובו בניך ויכבשו את הארץ הזאת. ולפיכך כשבא אבימלך השני בימי יצחק אמר: נכרתה ברית 'בינותינו בינינו ובינך' (שם כ"ו, כח), ולא שאל לו לניני ולנכדי, מפני שנאמר 'ודור רביעי ישובו הנה'.

לעומת חזקוני, רואות דעות רבות בחז"ל ובראשונים את השבועה כמעשה חמור בעל תוצאות מרחיקות לכת. כך, למשל, נאמר בבראשית רבה (נד ד):

'ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך... ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות' – אמר לו הקב"ה:

אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות.

אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני, חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים, ואלו הן: חפני ופנחס ושמשון ושאל ושלשת בניו.

אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני, כנגד כן בניו מחריבין מבניך שבעה משכנות, ואלו הן: אוהל מועד וגלגל ונוב וגבעון ושילה ובית עולמים תרין.

אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני, כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים שבעה חודשים. הדא הוא דכתיב 'יתן לשבי עוזו' (תהילים ע"ח, טא), זה ארון ברית, וכתיב 'יהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים' (ש"מ"א ו', א).

מדרש תנא דבי אליהו רבא ורשב"ם רואים זיקה ישירה בין מעשה העקדה ובין כריתת הברית עם אבימלך:

ישמור אדם שלא יעשה שותפות דברים עם העכו"ם ולא יכרות עמו ברית, שכן מצאנו באברהם אבינו שעשה שותפות עם אבימלך וסוף הדברים שכרת עמו ברית... וכשכרת עמו ברית נתקבצו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו: למה יכרות אברהם ברית עם עכו"ם? אמר להם הקב"ה: בן יחיד שנתתי לו למאה שנים אני אומר לו להעלותו עולה. אם יעלה מוטב, הרי אתם יודעים שכוונתו היתה לטובה, מפני דרכי שלום. ואם לא, יפה אתם אומרים. שנאמר 'יהי אחר הדברים האלה והא-להים נסה את אברהם... וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו' (בראשית כ"ב, א). מכאן אמרו: אין לך אומה בעולם שאינה משעבדת ומענה את ישראל יותר מכמה מאות שנה, אלא בשביל שכרת אברהם ברית עם העכו"ם (תנא דבי אליהו רבא פרק ז).

'יהי אחר הדברים האלה' (בראשית כ"ב, א). כל מקום שנאמר 'אחר הדברים האלה' מחובר אל הפרשה שלמעלה... אף כאן: 'אחר הדברים' שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולניני ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן וחרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה 'לא תחיה כל נשמה' (דברים כ', טז), וגם ביהושע מטילין

מערת המכפלה לאחוזת קבר. אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב ובזהב ובשטר עולם לאחוזת קבר. וכי יבוסים היו? והלא חתיים היו! אלא על שם עיר יבוס נקראו יבוסים. ולא קבלו האנשים. התחיל כורע ומשתחוה אליהם, שנאמר 'וישתחו אברהם לפני עם הארץ' (בראשית כ"ג, יב). אמרו לו: אנו יודעים שהקב"ה עתיד ליתן לך לזרעך את כל הארצות האל, כרות עמנו שבועה שאין ישראל יורשים את עיר יבוס כי אם ברצונם של בני יבוס. ואחר כך קנה את מערת המכפלה במכר זהב ובכתב עולם לאחוזת עולם.

מה עשו אנשי יבוס? עשו צלמים של נחושת והעמידו אותן ברחוב העיר וכתבו עליהם שבועת אברהם. וכשבאו ישראל לארץ רצו ליכנס בעיר היבוסית, ולא היו יכולין ליכנס מפני אות ברית שבועת אברהם, שנאמר 'ואת היבוסית יושבי ירושלים [לא יכלו בני יהודה להורישם]'. וכשמלך דוד ורצה ליכנס בעיר לא הניחו אותו, שנאמר 'ויאמרו לדוד לאמר: לא תבא הנה' וגו' (ש"מ"ב ה', ו). והלא היו ישראל כחול היס! אלא מכח ברית שבועת אברהם... ואחר כך קנה [דוד] את עיר היבוסית לישראל בכתב עולם לאחוזת עולם.¹⁵

לפי המדרש, כשרצה אברהם לקנות את מערת המכפלה התנו עמו החתים כי יישבע תמורת קניין זה שבניו לא יירשו את עיר יבוס אלא בהסכמת היבוסים. כשבא דוד לכבוש את העיר, העמידו היבוסים ברחוב העיר צלמי נחושת שעליהם כתובה שבועת אברהם ולא הניחוהו להיכנס, ובסופו של דבר פתר דוד את הבעיה בקניין העיר מיד היבוסים.¹⁶

את מוכנות אברהם לוותר על כיבוש העיר ניתן להסביר ברצונו להיקבר ליד אדם הראשון ולהמשיכו. למען מימוש המטרה הזאת – להתחיל להתחבר לראשית העולם, לפתחו של גן עדן¹⁷ – מוכן אברהם אף לוותר על האחיזה העתידית של בניו בירושלים. הפתרון שמצא דוד הוא לקנות את העיר: קניין בנוי על הסכמת הצד השני למכור, ובעיית הכניסה לעיר נפתרה אפוא רק מכוח הסכמת בני העיר, ובעצם על ידי מילוי התנאי שבשבועה.

נספח: היאך נשבע אברהם לאבימלך?

לסיום נתייחס בקצרה לשאלה כיצד יכול היה אברהם להישבע לאבימלך את מה שנשבע. מצינו בדבר שתי גישות.

חזקוני (בפירושו לבראשית כ"א, כב) מסביר כי אברהם יכול להישבע לאבימלך לשלושה דורות – "לי ולניני ולנכדי" – כיוון שבברית בין הבתרים נאמר לו "ודור רביעי ישובו הנה" (בראשית ט"ו, טז):

'יהי בעת ההיא' – כשילדה שרה, ואמרו מלכי הארץ: בודאי יקיים הקב"ה את שבועתו שאמר לאברהם

15 הבאנו מדרש זה בשיעור 2, ביחס לקדימת חברון לירושלים בביאה לארץ.

16 המדרש אינו תואם את פשטי המקראות, שעל פיהם העיר ירושלים נכבשה, ורק הר המוריה נקנה בכסף מידי ארוונה.

17 ראה תורה שלמה, הערות לפרשת וישלח, פרק ל"ג אות סד, בשם רבנו סעדיה; וראה גם אלשיך על בראשית כ"ג, ב.

על ערי חמשת סרני פלשתים גורל (יהושע י"ג, ג; ט"ז, מה-מז). לכן 'והא-להים נסה את אברהם', קינתרו וציערו, כדכתיב 'הנסה דבר אליך תלאה' (איוב ד', ב), 'על נסותם את ה' (שמות י"ז, ז), 'מסה ומריבה' (שם), 'בחנני ה' ונסני' (תהילים כ"ז, ב), כלומר, נתגאית בבן שנתתיך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך (רשב"ם על בראשית כ"ב, א).

* * *

בשיעור זה אנו מסיימים את עיונונו בירושלים בתקופת הכיבוש וההתנחלות. לאחר חג הפסח נחל בע"ה להתבונן בתקופת דוד, שבה לראשונה נבחרת העיר לשמש כמקום מלכות ישראל לדורות.

*****
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *
*****
* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
*****